ПРЕВЕНЦИЈА КРИМИНАЛИТЕТА КРОЗ ДИЗАЈН ОКРУЖЕЊА - ПУТ КА СТАНДАРДИЗАЦИЈИ

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2402055S	COBISS.RS-ID 141411841	УДК 343.91:343.85

Тања Ступар[1]
Универзитет у Бањој Луци, Архитектонско-грађевинско-геодетски факултет, Бања Лука, Република Српска, БиХ

Давор Ступар
Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, Република Српска, БиХ

Апстракт: Градови данашњице су суочени са многобројним изазовима, од еколошких до безбједносних проблемима. Један од највећих безбједносних изазова је пораст урбаног криминалитета и како га спријечити. Многи примјери су показали да дизајн окружења може утицати на криминално понашање. У свијету је познат модел превенције криминалитета кроз дизајн окружења (Crime prevention through environmental design – CPTED). У циљу унапређења урбане безбједности, неопходно је спроводити мјере превенције криминалитета, а овај модел је изузетно плодоносан. Стога је циљ овог рада указати на значај CPTED-а за унапређење урбане безбједности на начин да се јавни урбани простор обликује као безбједан и привлачан за грађане. Будући да је на простору Републике Српске овај модел још увијек нов, циљ је представити развојни пут и значај стандардизације CPTED-а, као и његову примјену на свјетском нивоу. На овај начин, формираће се теоретска база истраживања и поставити темељи за иницијална истраживања на институтима и факултетима, у циљу цјеловитијег приступа анализи урбане безбједности.

Кључне ријечи: урбана безбједност, превенција криминалитета, CPTED, Република Српска

УВОД

Свједоци смо брзих промјена и непредвидивих изазова са којима се сусрећу градови и њихови становници – од еколошких и природних изазова и катастрофа до безбједносних проблема. Појам „безбједност" је веома сложен и комплексан друштвени феномен. Етимолошки, он долази од латинске ријечи *securitas-atis*, што значи безбједност, одсуство опасности, самопо-

1 Аутор за кореспонденцију: проф. др Тања Ступар, Универзитет у Бањој Луци, Архитектонско-грађевинско-геодетски факултет. Имејл: tanja.stupar@aggf.unibl.org

уздање, заштићеност, итд. (Маслеша, 2007). Агенда о људској безбједности фокусира се на заштиту и унапређење безбједности људи и заједница па је превенција криминалитета један од највећих безбједносних изазова урбаних простора. У циљу унапређења урбане безбједности неопходно је спроводити мјере превенције криминалитета.

Уз мјере које спроводе криминолози, на превенцију криминалитета могуће је утицати и обликовањем и уређењем јавних простора, тј. урбаним дизајном. Прикладан дизајн и квалитетно коришћење простора могу довести до смањења страха од криминалитета и учесталости криминалитета и побољшати квалитет живота људи (Cozens, Saville & Hillier, 2005). На овај начин, могу се планирати, пројектовати и изградити безбједне заједнице (Crowe & Zahm, 1994). Постоје различити модели превенције криминалитета, али је овај рад фокусиран на превенцију криминалитета кроз дизајн окружења (CPTED),[2] који заступа тезу да постоји веза између дизајна појединих урбаних зона и стопе криминалитета те да изглед и организација неког урбаног простора утичу на извршење кривичних дјела. Циљ CPTED-а је учинити сваку локацију несигурном за криминалне активности и истовремено безбједном за грађане.

CPTED није нов модел у свијету, али у Републици Српској јесте и недовољно је истражен. Стога су у наставку рада приказани његов развојни пут и примјена, с циљем да се представи његов значај и поставе темељи за иницијална истраживања на институтима и факултетима, у циљу дефинисања смјерница за израду планске и пројектне документације. Неопходно је стандарде, стратегије и принципе CPTED-а укључити у законодавни и политички оквир, смјернице националне политике и градске прописе за урбани дизајн и планирање.

РАЗВОЈ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА КРОЗ ДИЗАЈН ОКРУЖЕЊА

Још шесдесетих и седамдесетих година XX вијека, новинарка и теоретичарка урбанизма и активистица, која је утицала на урбане студије, Џејн Џејкобс (*Jane Jacobs*), урбани писац Елизабета Вуд (*Elizabeth Wood*) и архитекта, Оскар Њуман (*Oscar Newman*) поставили су принципе и постулате безбједне архитектуре који су касније постали CPTED принципи и стратегије. Џејкобс је промовисала сигуран град прилагођен људима уз комбинацију атрактивности и приступачности, са системом отворености кроз партиципацију и право на отворен приступ урбаном простору. У својој књизи Смрт и живот великих америчких градова (*The Death and Life of American Cities*), тврдила је да се криминалитет у стамбеним блоковима може смањити оријентацијом зграда према улици, јасно разликујући јавни од приватног простора. Отворени простори повезују заједницу и повећавају број „очију на улици". Тако-

2 CPTED се изговара као „сеп-тед". Више видјети на: http://www.cpted.net/

ће, она је сматрала да би урбани дизајн, како би се смањиле могућности криминалитета, требао показати разноликост коришћења простора (мјешовиту намјену) умјесто монофункционалних блокова и морао побољшати слободан проток људи као начин повећања „природног надзора" (Jacobs, 1961). CPTED стратегија природног надзора за превенцију криминалитета произашла је директно одавде. Раном развоју CPTED-а допринијела је и Елизабет Вуд (Wood, 1960; Wood, 1961) која је написала Нови поглед на уравнотежено сусједство (*A New Look at The Balanced Neighborhood*) и Дизајн стамбеног простора: друштвена теорија (*Housing Design: A Social Theory*). CPTED формулације за територијалну и друштвену контролу, посебно присутност људи, произашле су директно одавде. Њуман је у својој књизи Одбрамбени простор: превенција криминалитета кроз урбани дизајн (*Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*) конципирао приступ утемељен на теорији одбрамбеног простора, који је понудио врло прагматична рјешења за проблеме криминалитета, али релативно уска јер их је фокусирао на стамбене структуре и заједнице кроз територијалност (стварање перципираних зона територијалних утицаја), природни надзор (могућности надзора за становнике и њихове агенте) и имиџ и миље – данас се назива имиџ и одржавање (перцепцију јединствености, изолације и репутације пројекта). То су касније постале главне стратегије прве генерације CPTED-а. Дизајн одбрамбеног простора пружа људима прилику да преузму контролу над простором и активностима изван својих станова, даје им окружење за угодан живот и прилику да сами побољшају свој простор тако да је њихов идентитет са њим ојачан (Newman, 1972). Овај концепт сугерише да се сав простор у људском окружењу може бранити ако становници простор сматрају својим и штите га од криминалне употребе.

У истом периоду када је Њуман развијао свој концепт одбрамбеног простора, академска рјешења за контролу криминалитета изнио је зачетник CPTED-а, криминолог Кларенс Реј Џефри (*Clarence Ray Jeffery*) у својој књизи Превенција криминалитета кроз дизајн окружења (*Crime Prevention Through Environmental Design*). Џефри је тврдио да систем кривичног правосуђа (полиција, судови, затвори) није функционалан јер је криминалитет и даље основни друштвени проблем. Он је сматрао да се криминалитет и страх од криминалитета могу смањити преобликовањем изграђених простора (спољашњег физичког окружења), које посредује у можданим процесима људи, као стимуланс из окружења, и утиче на промјене њиховог понашања (Jeffery, 1971). „Понашање је производ мозга, а не околине. Да би се понашање догодило, околина, укључујући друштвену класу, образовање и старост као друштвену улогу, мора ући у мозак и бити обрађена" (Jeffery, 1990: 309). Он је предложио широк, системски заснован приступ између криминалитета и окружења. Његова концептуализација укључивала је унутрашње окружење (мозак), спољашње окружење (животну средину) и друштвено окружење, а интеракција ових различитих нивоа има моћ предвиђања и спречавања криминалитета (Jeffery, 1971).

Истоимену Џефријеву књигу објавио је 20 година касније криминолог и консултант за превенцију криминалитета Тимоти Кров (*Timothy D. Crowe*). Концепти представљени у овој књизи објашњавају везу између урбаног дизајна и људског понашања. Разумијевање ове везе може омогућити планерима да користе природне факторе животне средине како би смањили криминалитет. Кров је радио као директор Националног института за превенцију криминалитета на Универзитету у Луисвилу и креирао је свој CPTED програм обуке, који служи као важан извор информација за све који се баве урбаним дизајном, планирањем и управљањем простором (Crowe, 1991).

Хенри Синсерос (*Henry Cisneros*), бивши секретар за Становање и урбани развој Сједињених Америчких Држава (САД), објавио је 1995. године монографију Одбрамбени простор: одвраћање од криминалитета и изградња заједнице (*Defensible Space: Deterring Crime and Building Community*). Значајно је што је највиши лидер савезне владе признао утицај CPTED-а на криминалитет, а његова књига је постала широко распрострањена (Cisneros, 1995). Годину дана касније, поново је Њуман објавио своје концепте одбрамбеног простора у књизи Креирање одбрамбеног простора (*Creating Defensible Space*) (Newman, 1996). Пет година касније, Америчко удружење за планирање (*American Planning Association*) објавило је Сигурна мјеста: стварање сигурнијих, животнијих заједница кроз планирање и дизајн (*SafeScapes: Creating Safer, More Livable Communities Through Planning and Design*) (Zelinka & Brennan, 2001), чиме се CPTED учврстио као саставни дио процеса планирања у многим америчким градовима.

Такође, амерички Национални институт за правосуђе (*National Institute of Justice*) развио је студије које показују да се кроз одговарајући (ре)дизајн и ефикасно управљање физичким окружењем може контролисати и/или спријечити криминалитет (Flesissner & Heizelmann, 1996). Физичко окружење много утиче на криминалитет, страх од криминалитета и квалитет живота. CPTED дјелује тако што смањује способност криминалца да изврши злочин и повећава шансе да ће грађани видјети злочин.

Данас је CPTED холистички приступ који заузима значајно мјесто унутар криминологије и урбанизма. Почетком XXI вијека долази до планетарне прихваћености стратегија и принципа CPTED-а[3] од стране полиције, архитеката, урбаниста, просторних планера и градских власти па они постају саставни дио различитих градских прописа за планирање, дизајн, изградњу и одржавање. Такође, тема је у академским круговима актуелна и данас, након пола вијека. Професори Рејчел Армитаж (*Rachel Armitage*) и Пол Екблом (*Paul Ekblom*) 2020. године објављују књигу Обнова превенције криминалитета кроз дизајн окружења: јачање веза са науком о криминалитету (*Rebuilding Crime Prevention Through Environmental Design: Strengthening the*

3 Стратегије CPTED-а су: за CPTED прве генерације: природни надзор, контрола приступа, територијалност и имиџ и миље (имиџ и одржавање); за CPTED друге генерације: друштвена кохезија, култура заједнице, повезаност и праг капацитета; за CPTED треће генерације: одрживост животне средине, социјална одрживост, економска одрживост и одрживост јавног здравља.

Links with Crime Science). Аутори дефинишу CPTED као приступ оријентисан на праксу за смањење ризика од криминалитета модификовањем изграђеног окружења (Armitage & Ekblom, 2020).

CPTED, како је познат и практикован данас, ближа је адаптација Њумановог одбрамбеног простора него Џефријевог оригиналног концепта, иако спаја елементе оба приступа. Он је еволуирао изван свог физичког фокуса са „CPTED-а прве генерације" у зрелије приступе CPTED-а друге и треће генерације и наставља се спајати са другим стратегијама превенције криминалитета заснованим на мјесту, као што су ситуациона превенција криминалитета и географија криминалитета, али и синтакса простора, нови урбанизам, затворене заједнице и „одговорност" простора и објеката (Kitchen & Schneider, 2007). Наиме, постепена експанзија теорије CPTED-а је порасла од мале микро размјере на нивоу архитектуре, у фокусу CPTED-а прве генерације, до средње мезо размјере са својим фокусом на друштвене услове у сусједству – CPTED друге генерације. CPTED друге генерације увели су Клевленд и Савил (Cleveland & Saville, 1997) током друге годишње конференције Међународне CPTED асоцијације (*International CPTED Association* – ICA). Према овој асоцијацији, превенција криминалитета кроз дизајн окружења дефинише се као „мултидисциплинарни приступ превенције криминалитета који користи урбани и архитектонски дизајн и управљање изграђеним и природним окружењем". CPTED превазилази традиционалне сигурносне методе тако што природно интегрише безбједносне мјере у заједницу. Циљ свих CPTED апликација је: „Повећајте квалитет живота! Смањите страх од криминалитета! Смањите криминалитет!".[4] Ширењем CPTED-а друге генерације 2000-их почела је нова ера CPTED теоретисања (генератори активности, расељавање криминалитета, предиктори кретања). Из урбанистичких коријена CPTED-а израстао је покрет за урбано планирање Паметан раст (*Smart Growth*) који је понудио нови начин размишљања о урбаном планирању уз анализу ширења урбаног простора, становања, саобраћаја, одрживости животне средине и њиховог утицаја на живот и безбједност заједнице (Goetz, 2005). Јасно је наглашена жеља за интеграцијом планирања, превенције криминалитета и живота у сусједству у нова очекивања и захтјеве савременог животног окружења. Кроз CPTED прве генерације, смањене су могућности криминалитета, а кроз CPTED друге генерације смањен је мотив за криминалитет. Међутим, нигдје се не посматра унутрашње психолошко и биолошко окружење повезано са ванјским окружењем мјеста у којем живимо. Ово је темељ одакле су почеле да ничу идеје треће генерације CPTED-а. Saville & Mihinjac (2022) увели су CPTED треће генерације наглашавајући важност развоја насеља која задовољавају потребе највишег нивоа у хијерархији људских потреба психолога Абрахама Маслова (*Abraham Maslow*) (Maslow, 1943). Као интегрални приступ, CPTED треће генерације нуди начин да се одржи и превенција криминалитета и различити аспекти могућности живота у сусједству, што су аутори представили у својој

4 ICA је прва свјетска професионална непрофитабилна CPTED организација, формирана 1996. године у Калгарију у Канади. Више видјети на: https://www.cpted.net/

књизи CPTED треће генерације – Интеграција превенције криминалитета и могућности живота у сусједству (*Third-Generation CPTED – Integrating Crime Prevention and Neighbourhood Liveability*). Такође, Уједињене нације у Агенди за 2030. годину (познатој и као Хабитат III) наводе да се одрживи градови и заједнице морају учинити и безбједним па је један од предложених ужих циљева да се до 2030. године обезбиједи једнак приступ безбједним, инклузивним и приступачним зеленим и јавним просторима (UN-SDSN, 2012). Општи принципи и оквир за процес превенције криминалитета кроз дизајн окружења успостављени су 2022. године унутар документа Превенција криминалитета – урбано планирање и дизајн зграда – CEN 14383 (*Prevention of crime – Urban planning and building design – CEN 14383*) као првог европског стандарда за смањење криминалитета и страха од криминалитета путем урбаног планирања. CEN стандарди из серије 14383, а посебно кровни стандард Урбанистичко планирање (ENV 14383-2:2003 замијењен TR 14383-2:2007 и TS 14383-2:2022), засновани су на идејама Ц. Џејкобс и О. Њумана о превенцији криминалитета и страху од криминалитета. Рад на овом стандарду започео је 1995. године, а отприлике 25 година касније, резултат је не само комплетна серија европских стандарда CEN 14383 него и приручник SafePolis (2008) и свјетски ISO стандард о CPTED-у (ISO 22341:2021). Приручник SafePolis је креиран као практично објашњење смјерница у стандарду TR 14383-2. Овај стандард пружа смјернице и стратегије за CPTED, за процес „корак по корак" укључујући све релевантне актере за урбано планирање и смањење криминалитета. Стандард и приручник нуде практично знање о томе како спријечити криминалитет, страх од криминалитета и антисоцијално понашање кроз урбани дизајн и планирање. За стандард TR 14383-2 каже се да је „једини стандард за превенцију криминалитета у Европи од Римског царства" (COST Action TU1203, 2014: 50), а исто важи и за ревизију TS 14383-2:2022 (van Soomeren, 2022). Свјетски ISO стандард о CPTED-у ISO 22341:2021 има циљ да промовише заједничко разумијевање превенције криминалитета кроз дизајн окружења (у области безбједности, спровођења закона и сродних ризика и њихових превентивних мјера) и кроз дизајн и управљање животном средином. Овај документ се бави разумијевањем криминалитета у контексту физичког окружења и фактора ризика безбједности, основама CPTED-а кроз његову историјску позадину, разматрањима CPTED стратегија, процесом имплементације CPTED-а и општим принципима за CPTED процес (уравнотежен концептуални приступ, исплативост, одрживост и отпорност, еколошки приступ, прилагодљива примјена и приступ заснован на доказима). Свјетски ISO стандард о CPTED-у пружа смјернице за успостављање основних елемената, стратегија и процеса за превенцију криминалитета и страха од криминалитета у новој или постојећој изграђеној средини. Ту су и примјери имплементације стратегија и примјери добре праксе, али могућности примјене CPTED-а нису ограничене само на њих (ISO, 2021).[5]

5 Више видјети на: https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:22341:ed-1:v1:en

Значај овог развојног пута CPTED-а ка стандардизацији је велики и показује важност да се стандарди, стратегије и принципи CPTED-а укључе у градске прописе за планирање, дизајн и управљање, али и у смјернице националне политике и државни законодавни оквир.

ПРИМЈЕНА ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА КРОЗ ДИЗАЈН ОКРУЖЕЊА

Велики дио овог развојног пута CPTED-а долази од постепеног укључивања његових стратегија у локалне грађевинске и развојне кодексе САД те смјернице националне политике у Великој Британији. CPTED се најдуже примјењује на енглеском говорном подручју и земљама сјеверне Европе, али све се више развија и у земљама као што су Италија и Француска те у источној Европи, Турској и на Блиском истоку (Ekblom, 2011). У Британији, модерни CPTED је одобрила национална влада и проглашен је као политика локалних власти у контексту програма Сигурни путем дизајна (*Secured by Design* – SBD) (Kitchen & Schneider, 2007). Иако укључује друге владине агенције, SBD је у основи иницијатива коју води полиција која има циљ да примијени принцип превенције криминалитета заснованих на мјесту на изграђено окружење. Средином 1980-их, Британски институт за стандардизацију (*British Standardisation Institute* – BSI) био је први институт за стандардизацију у Европи који је објавио стандарде за превенцију криминалитета за станове, распоред улица (наглашавајући слијепе улице), као и за радње и канцеларије. За разлику од Британије, у Америци[6] и Азији[7] не постоје националне CPTED смјернице него се смјернице за планирање и дизајн дају државама да их осмисле. Националне владе Аустралије[8] и Новог

6 Тако је, на примјер, 2000. године Одбор за CPTED у Вирџинија Бичу издао водич пројектантима и дизајнерима за изградњу физичког окружења Превенција криминалитета кроз окружење – опште смјернице за дизајнирање сигурнијих заједница (*Crime Prevention Through Environmental – General Guidelines For Designing Safer Communities*). У њему су описане CPTED стратегије и представљене конкретне смјернице за имплементацију ових техника у различитим просторима. Више видјети на: https://www.bibliotecadeseguranca.com.br/wp-content/uploads/2023/04/crime-prevention-through-environmental-design.pdf

7 У Азији, сингапурско Национално вијеће за превенцију криминалитета издало је 2003. године Водич за превенцију криминалитета кроз дизајн окружења (*Crime Prevention Through Environmental Design Guidebook*). Више видјети на: https://appdev.ifdemo.com/ncpcorgsg/images/media/CPTED.pdf

8 Тако је, на примјер, 2005. године Влада савезне аустралијске државе Викторије, тј. Министарство одрживог развоја и заштите животне средине издало публикацију Смјернице за сигурнији дизајн за Викторију (*Safer Design Guidelines for Victoria*), која говори о важности изграђеног окружења за смањење криминалитета и страха од криминалитета, а у публикацији је наглашено и како добро улагање у обликовање и изглед окружења доноси бројне друштвене и социјалне користи за заједницу. Више видјети на: https://www.planning.vic.gov.au/__data/assets/pdf_file/0014/4631/Safer_Design_Guidelines.pdf Такође, влада аустралијске државе Квинсланд (*Queensland Goverment*) издала је 2007. године водич Превенција криминалитета кроз дизајн окружења – Смјернице за Квинсланд (*Crime Prevention through Environmental Design – Guidelines for Queensland*) са конкретним смјерницама за имплементацију CPTED принципа. Више видјети

Зеланда[9] развиле су законодавни и политички оквир за коришћење CPTED-а па све савезне државе имају CPTED кодекс или смјернице (Балгач, 2013).

Урбана безбједност је основна компонента модерних демократија Европске уније. Стога је хитно да европске локалне урбане власти почну прихватати своју улогу у креирању и имплементацији безбједносних политика. У Европи је 1992. године Европска урбана повеља (*European Urban Charter*) подржала право становника урбаних простора на сигуран и безбједан град (CE, 1992). Европски савјет је 2008. године усвојио „Европску урбану повељу II – Манифест нове урбаности" (*European Urban Charter II – Manifesto for New Urbanity*), гдје је императив превенција криминалитета као услов безбједности у граду (CE, 2008). Европска комисија је 2017. године донијела Акциони план за подршку заштити јавних простора (*Action Plan to support the protection of public spaces*), који укључује превенцију криминалитета кроз дизајн окружења (EC, 2017). Урбана агенда о безбједности у јавним просторима (*Urban Agenda on Security in Public Spaces*) објављена је 2019. године.

Споменути документи Европске уније су изузетно значајни, али, нажалост, нису усвојени у Републици Српској нити у Босни и Херцеговини. Република Србија усвојила је споменути Акциони план за подршку заштити јавних простора. Међутим, ставови који се односе на CPTED не постоје у важећем Закону о планирању и изградњи Републике Србије,[10] тако да архитекти и урбанисти нису у обавези да их анализирају и укључе у свој рад. Насупрот томе, теренска истраживања у српским градовима показују да је урбана безбједност битна грађанима и да утиче на начин како они користе одређене отворене просторе у свом окружењу (Антонић, Ђукић, Ваништа Лазаревић & Марић, 2022). Урбанистички завод Београда је 2007. године издао приручник Безбеднија места: систем планирања и превенција криминала. У приручнику је описано седам CPTED атрибута урбане безбједности (УЗБ, 2007).

Урбана безбједност и CPTED не постоје ни у важећем Закону о просторном уређењу Републике Хрватске.[11] У Стратегији просторног развоја Републике Хрватске наводи се да свака интервенција и преобликовање простора директно утиче на здравље, безбједност, климу и укупне услове живота.[12] Јуричић (2016) наводи да би се имплементација CPTED-а у Републици Хрватској најједноставније могла спровести кроз већ постојеће програме или

на: https://www.police.qld.gov.au/sites/default/files/2021-07/Crime%20Prevention%20Through%20Environmental%20Design%20-%20Guidelines%20for%20Queensland%202021%20v1.pdf

9 Полицијска управа Окланд на Новом Зеланду у своме приручнику из 2011. године Превенција криминалитета кроз дизајн окружења (CPTED) – приручник о безбједности (*Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) – Security Handbook*) представила је цијели низ CPTED принципа (подијељених према компонентама територијалности, надзора, одржавања и контроле приступа) и смјернице за њихову правилну имплементацију. Више видјети на: https://www.rockridgencpc.com/documents/fliers/CPTED%20Security%20Handbook-rev%20simlin.pdf

10 Закон о планирању и изградњи Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 72/09.

11 Закон о просторном уређењу Републике Хрватске, Народне новине РХ, бр. 153/13.

12 Стратегија просторног развоја Републике Хрватске, Народне новине РХ, бр. 106/17.

стратегије, као што је Полиција у заједници која је компатибилна са моделом одбрамбеног простора, који је у својој суштини врло сличан CPTED-у. CPTED и стратегија Полиција у заједници представљају свеобухватне стратегије превенције криминалитета и подразумијевају блиску сарадњу полиције и становника сусједства у превенцији криминалитета и страха од криминалитета.

Полицијски систем у Босни и Херцеговини је сложен јер је подијељен на нивое државе и ентитета (Федерација БиХ и Република Српска), а и полиција Брчко дистрикта БиХ је самостална организациона полицијска структура. Ова сложена структура организације полиције у БиХ указује на сложеност процеса примјене одређених модела превенције криминалитета на државном нивоу. Урбана безбједност и CPTED не постоје у важећем Закону о уређењу простора и грађењу[13] нити у Закону о стратешком планирању и управљању развојем у Републици Српској.[14] Ово указује да струка није у обавези да се бави урбаном безбједношћу иако урбани јавни простори треба да буду, прије свега, безбједни. Неопходно је стратегије и принципе CPTED-а укључити у процесе планирања и уређења простора те тему безбједности укључити у планске документе у циљу превенције криминалитета и страха од криминалитета.

ЗАКЉУЧАК

Криминалитет и страх од криминалитета су велики проблем савременог друштва и негативно утичу на квалитет живота грађана. Зато је важно осмислити ефикасне начине превенције криминалитета. Изграђен простор треба да буде дизајниран на начин да унаприједи стил и квалитет живота људи тако што ће задовољити њихове физичке, друштвене и економске потребе, као и обезбиједити сигурно мјесто за живот. Ово се може постићи превенцијом криминалитета кроз дизајн окружења (CPTED).

Превенција криминалитета кроз дизајн окружења представља значајну везу између теорија безбједности и урбаног дизајна и планирања гдје кроз различите стратегије, принципе и смјернице нуди многобројна рјешења за унапређење безбједности отворених јавних простора. Највећа препрека у широј примјени CPTED-а је незнање и недовољно познавање и разумијевање овог концепта, иако се успјешно користи већ дуги низ година и многа су истраживања потврдила његову ефикасност. Зато је потребно активно радити на едукацији, како инжењера тако и криминолога, социолога, психолога и свих других стручњака и грађана који могу помоћи у осмишљавању стратегија, принципа и смјерница за превенцију криминалитета. У постојеће законске и техничке прописе требало би укључити постојеће CPTED

13 Закон о уређењу простора и грађењу Републике Српске, Службени гласник РС, бр. 40/13.

14 Закон о стратешком планирању и управљању развојем у Републици Српској, Службени гласник РС, бр. 63/21.

стандарде, стратегије и принципе, имајући у виду **значај стандардизације CPTED-а на европском и свјетском нивоу**. Примјери њихове успјешне имплементације могу бити корисни за израду планске и пројектне документације, посебно у Републици Српској гдје је ова област још увијек непозната.

ЛИТЕРАТУРА

European Commission [EC]. (2017). *Action Plan to support the protection of public spaces*. Brussels, 18. 10. 2017. COM(2017) 612 final

Антонић, Б., Ђукић, А., Ваништа Лазаревић, Е. & Марић, Ј. (2022). Учење урбане безбедности у студију за урбанистичко пројектовање: студентски пројекат за ново приобаље у Голупцу. У С. Станаревић и А. Ђукић (Ур.), Зборник радова Друге научне конференције Урбана безбедност и урбани развој (стр. 63–72). Београд: Универзитет у Београду, Факултет безбедности.

Armitage, R. & Ekblom, P. /eds./ (2020). *Rebuilding Crime Prevention Through Environmental Design: Strengthening the Links with Crime Science*. London: Routledge.

Балгач, И. (2013). Превенција криминалитета кроз уређење околиша и урбани дизајн – смјернице CPTED-а. Полиција и сигурност, *22*(1), 88–104.

Cisneros, H.G. (1995). *Defensible space: deterring crime and building community*. Washington: Department of Housing and Urban Development.

City of Virginia Beach. (2000). *Crime Prevention Through Environmental - General Guidelines For Designing Safer Communities.* Retrieved from https://www.bibliotecadeseguranca.com.br/wp-content/uploads/2023/04/crime-prevention-through-environmental-design.pdf

Cleveland, G. & Saville, G. (1997). *Second generation CPTED and school safety*. Presented at 2nd international CPTED association conference, Orlando, FL, 2 December 1997.

COST Action TU1203, Crime Prevention through Urban Design & Planning. Working Group 2. (2014). *Review of CEN 14383: The Death and Life of Great European Standards and Manuals - Development and Implementation of the CEN 14383 Standards.* EU Standard Implementation Resource. COST. Retrieved from http://www.costtu1203.eu/downloads/cost-tu1203s-results/

Council of Europe [CE]. (1992). *European Urban Charter*. Retrieved from https://rm.coe.int/168071923d

Council of Europe [CE]. (2008). *Manifesto for a new urbanity: European Urban Charter II.* Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from https://rm.coe.int/urban-charter-ii-manifesto-for-a-new-urbanity-publication-a5-58-pages-/168095e1d5

Cozens, P. M., Saville, G. & Hllier, D. (2005). Crime prevention through environmental design (CPTED): A review and modern bibliography. *Property in Managment, 23*(5), 328–356.

Crowe, T. D. & Zahm, D. L. (1994). Crime Prevention Through Environmental Design. *Land Development, Fall,* 22–27.

Crowe, T. D. (1991). *Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts*. Boston: Butterworth-Heinemann.

Goetz, E. G. (2005). *The big tent of growth management: smart growth as a movement.* United States of America: U. S. Department of Agriculture, Forest Service, North Central Research Station, St. Paul.

International Organization for Standardization [ISO]. (2021). *ISO 22341:2021(en) Security and resilience — Protective security — Guidelines for crime prevention through environmental design.* Retrieved from https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:22341:ed-1:v1:en

Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities.* New York: Random House and Vintage Books.

Jeffery, C.R. (1990). *Criminology: an interdisciplinary approach.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Jeffery, C.R. (1971). *Crime prevention through environment design*. Beverly Hills: SAGE.

Јуричић, Е. (2016). Превенција криминалитета путем уређења околиша. Дипломски рад. Загреб: Свеучилиште у Загребу, Едукацијско-рехабилитацијски факултет.

Kitchen, T. & Schneider, R.H. (2007). *Crime Prevention and the Built Environment*. Abingdon: Routledge.

Маслеша, Р. (2007). Теорије и системи сигурности. Сарајево: Факултет криминалистичких наука.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, *50*, 370–396.

National Crime Prevention Council of Singapore. (2003). *Crime Prevention Through Environmental Design: Guidebook*. Retrieved from https://appdev.ifdemo.com/ncpcorgsg/images/media/CPTED.pdf

Newman, O. (1972). *Defensible Space.* New York: Macmillan.

Newman, O. (1996). *Creating defensible space.* Washington: US Department of Housing and Urban Development.

Oakland Police Department. (2011). *Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) – Security Handbook.* Retrieved from https://www.rockridgencpc.com/documents/fliers/CPTED%20Security%20Handbook-rev%20simlin.pdf

Queensland Goverment. (2007). *Crime Prevention through Environmental Design - Guidelines for Queensland*. Retrieved from https://www.police.qld.gov.au/sites/default/files/2021-07/Crime%20Prevention%20Through%20Environmental%20Design%20-%20Guidelines%20for%20Queensland%202021%20v1.pdf

Saville, G. & Mihinjac, M. (2022). Third-Generation CPTED—Integrating Crime Prevention and Neighbourhood Liveability. In M. Saraiva (Ed.), *Urban Crime Prevention: Multi-disciplinary Approaches* (pp. 27–54). Switzerland: Springer Nature.

The State of Victoria Department of Sustainability and Environment. (2005). *Safer Design Guidelines for Victoria*. Retrieved from https://www.planning.vic.gov.au/__data/assets/pdf_file/0014/4631/Safer_Design_Guidelines.pdf

United Nations Sustainable Development Solutions Network [UN-SDSN]. (2012). *Indicators and a Monitoring Framework: Launching a data revolution for the Sustainable Development Goals.* Retrieved from https://indicators.report/targets/11-7/

Урбанистички завод Београда [УЗБ]. (2007). Безбеднија места: систем планирања и превенције криминала. Београд: УЗБ.

Van Soomeren, P. (2022). Standardisation and Multidisciplinary Processes in Urban Crime Prevention The Only Crime Prevention Standard in Europe Since the Roman Empire: from the CEN 14383 Series to the Worldwide ISO Standard 22341:2021. In M. Saraiva (Ed.), *Urban Crime Prevention: Multi-disciplinary Approaches* (pp. 95–113). Switzerland: Springer Nature.

Wood, E. (1961). *Housing design: a social theory*. New York: Citizen's Housing and Planning Counsel of New York.

Wood, E. (1960). *A New Look at ... the Balanced Neighborhood: A Study and Recommendations.* New York: Citizens' Housing and Planning Council of New York City.

Zelinka, A. & Brennan, D. (2001). *SafeScape. Creating safer, more livable communities through planning and design.* Chicago: American Planning Association.

Рад примљен: 1. 7. 2024.
Рад одобрен: 20. 9. 2024.